

ROZDZIAŁ IV: OSOBY BADANE

4.1. GRUPY WYODRĘBNIONE DO ANALIZ EMPIRYCZNYCH

W projekcie „Więzi społeczne zamiast więzień” zostały wyodrębnione trzy grupy osób badanych – nieletni, aktualni więźniowie i byli więźniowie. Przedstawiony powyżej podział respondentów jest uzasadniony celem projektu, polegającym na podniesieniu jakości usług podmiotów integracji społecznej poprzez wyposażenie ich w wiedzę niezbędną do prowadzenia aktywnych działań pomocowych na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem.

Uzasadnienie wyników badań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu nieletnich. Analizy prowadzone w tej grupie powinny służyć temu, aby podmioty integracji społecznej mogły skutecznie przeciwdziałać zjawisku kariery przestępczej. Wyniki analiz kryminologicznych wskazują na wczesne czynniki ryzyka tego rodzaju kariery (zob. część dotycząca podstaw teoretycznych badań). Brakuje natomiast wskazówek, w jaki sposób chronić młodzież przed utrwalaniem postępowania noszącego znamiona demoralizacji i/lub czynów karalnych. Zasadność poszukiwania czynników ochraniających przed rozwojem nieakceptowanych społecznie zachowań w szczególny sposób potwierdzają dwie prawidłowości. Pierwsza z nich polega na tym, że brak reakcji na wczesne zachowania dewiacyjne z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi do eskalacji konfliktu z prawem. Druga prawidłowość jest związana z niewielką efektywnością dotychczasowych oddziaływań, jakie są podejmowane w stosunku do nieletnich. Należy wyraźnie podkreślić, że pobyt w placówkach

opiekuńczo-wychowawczych lub resocjalizacyjnych sprzyja rozwojowi kariery przestępczej. Wyniki badań odnoszące się do związków między psychospołecznymi zasobami a przystosowaniem osobistym nieletnich powinny zatem służyć podmiotom zajmującym się integracją społeczną do kształtowania profilaktyki predeliktualnej, ukierunkowanej na zapobieganie zjawisku przestępczości w populacji młodzieży.

Uzasadnienie wyników badań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu aktualnych więźniów. W światowej polityce kryminalnej zaznacza się intensywny proces reformowania systemów więziennych, mający na celu maksymalne zbliżenie okoliczności wykonywania kar izolacyjnych do warunków wolnościowych. Należy więc zwracać szczególną uwagę na przygotowanie skazanych do zwolnienia w okresie poprzedzającym ten fakt. Doprowadzenie do poprawy moralnej więźniów stanowi niezwykle trudny proces ze względu na zjawisko demoralizacji, izolację społeczną oraz ich niewielkie zaangażowanie w oddziaływania penitencjarne. Do poprawy moralnej przestępcy dojdzie tylko w takiej sytuacji, w której oddziaływaniom resocjalizacyjnym i/lub terapeutycznym będą towarzyszyły podmiotowe przeżycia jednostki – refleksja nad własnym zachowaniem i wzbudzenie wewnętrznej motywacji do zmian w postępowaniu. Analiza związków między zasobami psychospołecznymi a przystosowaniem osobistym aktualnych więźniów powinna z jednej strony przyczynić się do adekwatnego dopasowania oddziaływań penitencjarnych (resocjalizacyjnych i/lub terapeutycznych) do potrzeb readaptacyjnych osadzonych, zaś z drugiej – do zwiększenia efektywności stosowania sankcji izolacyjnych.

Uzasadnienie wyników badań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu byłych więźniów. Pomimo istniejących zapisów ustawowych, do tej pory nie stworzono systemu wsparcia postpenitencjarnego. Aktualnie wspieranie osób opuszczających zakłady karne ma charakter doraźny i dotyczy niewielkiej grupy. Wynikiem takiej sytuacji jest wysokie ryzyko powrotu do przestępstwa z powodu nawarstwiania się różnorodnych problemów. Analiza związków między zasobami psychospołecznymi a przystosowaniem osobistym byłych więźniów jest ważna w kontekście wprowadzenia długofalowej pomocy postpenitencjarnej przez podmioty zajmujące się integracją społeczną wykluczonych. Wyniki badań uzyskane w projekcie w ramach zapobiegania recydywie (profilaktyki postdeliktualnej) powinny służyć m. in.: 1) osłabianiu lęku byłych więźniów przed otaczającą rzeczywistością, 2) zmniejszeniu ich bezradności wobec zaistniałych problemów, 3) mobilizowaniu otoczenia do inicjowania społecznych systemów wsparcia dla osób opuszczających zakłady karne.

4.2. PRZEBIEG BADAŃ

Badania empiryczne kompletem metod przeprowadzone zostały na grupach:

- 500 osób nieletnich zdemoralizowanych (po konflikcie z prawem karnym),
- 100 aktualnych więźniów, w okresie adaptacji do warunków wolnościowych,
- 100 byłych więźniów, w okresie co najmniej dwóch lat pozytywnej readaptacji społecznej.

Badania prowadzone były od 1 grudnia 2009 roku do 31 marca 2010 roku. Grupa badana w 90% obejmowała osoby z województwa lubelskiego, w 10% z innych województw. Fakt włączenia osób z terenu całej Polski (10% grupy) do badanej populacji, podyktowany był wyczerpaniem możliwości pozyskania próby badawczej w ramach województwa lubelskiego. Badania prowadzone były przez ankietatorów, głównie studentów psychologii KUL, a także osoby mające bezpośredni kontakt z badanymi grupami takie jak: kuratorzy sądowi, pracownicy socjalni, księża, pedagodzy szkolni, wychowawcy i psycho-

lodzy więzienni. W ramach realizacji badań nawiązano współpracę z licznymi ośrodkami poprawczymi, wychowawczymi, więzieniami, szkołami oraz instytucjami pomocy i integracji społecznej świadczącymi wsparcie nieletnim i więźniom.

Wszystkie badania przeprowadzane były indywidualnie. Przeciętny czas badania jednej osoby wahał się od 2 do 4 godzin, poza kilkoma wyjątkami, w których badanie wykonywane było przez 2 kolejne dni. Sytuacje takie wynikały z deficytów psychologicznych osób badanych.

4.3. CHARAKTERYSTYKA SOCJODEMOGRAFICZNA BADANYCH

Badane grupy scharakteryzowane zostaną według następujących zmiennych socjodemograficznych: wieku, płci, miejsca pochodzenia, miejsca zamieszkania, wykształcenia i sytuacji materialnej.

4.3.1. Nieletni zdemoralizowani

W próbie badawczej znalazły się osoby od 16 do 25 roku życia spełniające kryterium nieletniości. Są to osoby, które przed 17 rokiem życia weszły w konflikt z prawem karnym. Osoby te przejawiają różny stopień demoralizacji. Średnia wieku w badanej grupie wynosi 18 lat. Nieletni kierowani byli do ośrodków wychowawczych i poprawczych głównie z takich powodów jak: dokonanie czynów karalnych (kradzieży, pobic, włamań) i demoralizacji (nieusprawiedliwionej absencji szkolnej, używania substancji psychoaktywnych).

Tabela 4.1. Rozkład płci w grupie nieletnich

Płeć	N	%
Kobiety	254	49,7
Mężczyźni	257	50,3
Ogółem	511	100,0

W grupie nieletnich chłopcy i dziewczęta stanowią po 50% próby badawczej.

Nieletni z grupy badanej pochodzili głównie z dużych miast i wsi, następnie średnich miast, małych miast i miejscowości miejsko/wiejskich.

Tabela 4.2. Pochodzenie nieletnich

Miejsce pochodzenia	N	%
Wieś	104	20,4
Miasto do 5 tys. mieszk.	37	7,2
Miasto 6-20 tys. mieszk.	48	9,4
Miasto 21-50 tys. mieszk.	94	18,4
Miasto 51-100 tys. mieszk.	68	13,3
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	143	28,0
Ogółem	494	96,7
Systemowe braki danych	17	3,3
Ogółem	511	100,0

Tabela 4.3. Aktualne miejsce pobytu nieletnich

Aktualne miejsce pobytu	N	%
Wieś	91	17,8
Miasto do 5 tys. mieszk.	32	6,3
Miasto 6-20 tys. mieszk.	56	11,0
Miasto 21-50 tys. mieszk.	96	18,8
Miasto 51-100 tys. mieszk.	65	12,7
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	162	31,7
Ogółem	502	98,2
Systemowe braki danych	9	1,8
Ogółem	511	100,0

Aktualnie nieletni zamieszkują głównie duże i średnie miasta oraz wsie.

Grupa nieletnich obejmuje przede wszystkim osoby w wieku szkolnym, dlatego większość osób posiada na czas badania wykształcenie podstawowe i gimnazjalne.

Tabela 4.4. Wykształcenie nieletnich

Wykształcenie	N	%
Podstawowe	221	43,2
Gimnazjum	183	35,8
Zawodowe	57	11,2
Średnie	34	6,7
Wyższe zawodowe	2	0,4
Niepełne wyższe	1	0,2
Wyższe	4	0,8
Ogółem	502	98,2
Systemowe braki danych	9	1,8
Ogółem	511	100,0

Nieletni oceniają sytuację materialną rodziny jako raczej dobrą i dobrą (57%), oraz raczej złą i złą (22%). Najmniej osób ocenia sytuację rodzinną jako bardzo złą (5%) i bardzo dobrą (9%).

Tabela 4.5. Sytuacja materialna rodziny nieletnich

Sytuacja materialna	N	%
Bardzo zła	24	4,7
Zła	34	6,7
Raczej zła	79	15,5
Raczej dobra	172	33,7
Dobra	118	23,1
Bardzo dobra	46	9,0
Ogółem	473	92,6
Systemowe braki danych	38	7,4
Ogółem	511	100,0

4.3.2. Więźniowie w okresie adaptacji do warunków wolnościowych

Grupa obejmuje osoby aktualnie przebywające w więzieniu, które przygotowują się do wyjścia na wolność, czyli w okresie 6 miesięcy przed opuszczeniem miejsca izolacji. W grupie tej znajduje się 100% mężczyzn. Średnia wieku wynosi 35 lat. Średni okres przebywania w więzieniu 2 lata. Głównymi powodami pozbawienia wolności w badanej grupie były: kradzieże, zabójstwa, rozboje, pobicia, włamania i handel narkotykami.

Tabela 4.6. Pochodzenie aktualnych więźniów

Miejsce pochodzenia	N	%
Wieś	41	37,6
Miasto do 5 tys. mieszk.	8	7,3
Miasto 6-20 tys. mieszk.	15	13,8
Miasto 21-50 tys. mieszk.	12	11,0
Miasto 51-100 tys. mieszk.	6	5,5
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	25	22,9
Ogółem	107	98,2
Systemowe braki danych	2	1,8
Ogółem	109	100,0

Większość aktualnych więźniów pochodzi ze wsi (38%), następnie z dużych miast (23%), ze średnich co do wielkości miast, małych miast i gmin wiejsko-miejskich.

Aktualni więźniowie zamieszkują głównie duże miasta (37%) i wsie (22%). W dalszej kolejności średnie miasta. Najmniej jest ich w małych miasteczkach i gminach miejsko-wiejskich.

Tabela 4.7. Miejsce zamieszkania aktualnych więźniów

Miejsce zamieszkania	N	%
Wieś	24	22,0
Miasto do 5 tys. mieszk.	7	6,4
Miasto 6-20 tys. mieszk.	8	7,3
Miasto 21-50 tys. mieszk.	17	15,6
Miasto 51-100 tys. mieszk.	11	10,1
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	40	36,7
Ogółem	107	98,2
Systemowe braki danych	2	1,8
Ogółem	109	100,0

Badani aktualni więźniowie posiadają wykształcenie zawodowe (34%), podstawowe (32%) i średnie (22%). Osoby z wykształceniem wyższym i niepełnym wyższym stanowią 6% badanej próby.

Tabela 4.8. Wykształcenie aktualnych więźniów

Wykształcenie	N	%
Podstawowe	35	32,1
Gimnazjum	5	4,6
Zawodowe	37	33,9
Średnie	25	22,9
Niepełne wyższe	3	2,8
Wyższe	3	2,8
Ogółem	108	99,1
Systemowe braki danych	1	,9
Ogółem	109	100,0

Aktualni więźniowie w większości oceniają swoją sytuację materialną jako złą i raczej złą (50%). Sytuację materialną dobrą i raczej dobrą posiada 34% badanych. W skrajnym ubóstwie pozostaje 14% więźniów.

Tabela 4.9. Sytuacja materialna aktualnych więźniów

Sytuacja materialna	N	%
Bardzo zła	15	13,8
Zła	28	25,7
Raczej zła	27	24,8
Raczej dobra	24	22,0
Dobra	13	11,9
Ogółem	107	98,2
Systemowe braki danych	2	1,8
Ogółem	109	100,0

4.3.3. Byli więźniowie

Grupa byłych więźniów obejmuje w 100% mężczyzn. Średnia wieku wynosi 46 lat. Średni czas spędzony w izolacji więziennej wynosi 1,7 roku. Do głównych powodów pozbawienia wolności należały: kradzieże, pobicia i rozboje.

Tabela 4.10. Miejsce pochodzenia

Miejsce pochodzenia	N	%
Wieś	45	45,5
Miasto do 5 tys. mieszk.	3	3,0
Miasto 6-20 tys. mieszk.	9	9,1
Miasto 21-50 tys. mieszk.	6	6,1
Miasto 51-100 tys. mieszk.	12	12,1
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	22	22,2
Ogółem	97	98,0
Systemowe braki danych	2	2,0
Ogółem	99	100,0

Większość byłych więźniów pochodzi ze wsi (45,5%), następnie z dużych miast powyżej 100 tysięcy mieszkańców (22%), średnich miast (12%), małych miast (15%) i gmin miejsko-wiejskich (3%).

Tabela 4.11. Miejsce zamieszkania byłych więźniów

Miejsce zamieszkania	N	%
Wieś	26	26,3
Miasto do 5 tys. mieszk.	1	1,0
Miasto 6-20 tys. mieszk.	10	10,1
Miasto 21-50 tys. mieszk.	16	16,2
Miasto 51-100 tys. mieszk.	16	16,2
Miasto powyżej 100 tys. mieszk.	29	29,3
Ogółem	98	99,0
Systemowe braki danych	1	1,0
Ogółem	99	100,0

Byli więźniowie zamieszkują w większości wielkie miasta (29%), małe miasta (26%), wsie (26%) i średnie miasta (16%).

Byli więźniowie posiadają w większości wykształcenie zawodowe (33%), podstawowe (26%), i średnie (21%).

Byli więźniowie oceniają sytuację materialną w rodzinach pochodzenia jako złą, raczej złą i bardzo złą (76%).

Tabela 4.12. Wykształcenie byłych więźniów

Wykształcenie	N	%
Podstawowe	26	26,3
Gimnazjum	6	6,1
Zawodowe	33	33,3
Średnie	21	21,2
Wyższe zawodowe	2	2,0
Niepełne wyższe	5	5,1
Wyższe	4	4,0
Ogółem	97	98,0
Systemowe braki danych	2	2,0
Ogółem	99	100,0

Tabela 4.13. Sytuacja materialna byłych więźniów

Sytuacja materialna	N	%
Bardzo zła	26	26,3
Zła	21	21,2
Raczej zła	29	29,3
Raczej dobra	14	14,1
Dobra	7	7,1
Bardzo dobra	2	2,0
Ogółem	99	100,0